

Coloma Rosselló i el ruralisme: entre el Modernisme i l'Escola Mallorquina*

PERE ROSSELLÓ BOVER

1. Introducció

Coloma Rosselló i Miralles (Palma, 1875-1955) és una de les poques escriptores que, abans dels anys 60, va donar Mallorca. Gràcies a la seva posició social pogué accedir a la cultura, la qual cosa aleshores era poc freqüent en una dona. Va viure al Principat —el marit era empordanès— i a Mallorca. El seu interès per la narrativa fou continuat per Elvir Sans i Rosselló, el seu fill, historiador i autor d'un volum de contes titulat *Lluernes* (1936). A Barcelona Coloma Rosselló va fer amistat amb Caterina Albert (Víctor Català) i amb Carme Karr, i participà del corrent feminista català, moderat i benpensant d'aleshores. Segons Damià Ferrà-Ponç, Coloma Rosselló ha d'esser vista en la societat mallorquina del moment com una figura progressista. Les inquietuds literàries la portaren a relacionar-se amb alguns escriptors mallorquins de l'època (Joan Alcover, Joan Rosselló, Josep M. Tous i Maroto, etc.), però es tracta de contactes més tost esporàdics i marginals. Segurament, aquesta actitud marginal és deguda a la condició femenina que la privà d'aquest tipus de relacions. Per exemple, sembla que mai no va assistir a les tertúlies de Joan Alcover, freqüentades exclusivament per contertulils masculins.

Coloma Rosselló començà escrivint versos cap al 1904. En 1909 fou corresponsal a Mallorca de la revista *Feminal*, publicada com a suplement d'*Il·lustració Catalana*, on va treure algunes proses: *Le papillon et le bourdon*, *Hosanna* i *Oli i olives*.¹ Arran d'una fallida econòmica familiar, es va traslladar al poble de Valldemossa, on va conèixer l'Arxiduc Lluís Salvador i s'inspirà per escriure el llibre de relats i proses titulat *Valldemossines* (1911).² Poc abans de publicar aquest volum havia tret en castellà una *Guia histórico-descriptiva de Valldemosa y Miramar*, que el 1915 va esser traduïda al francès. A més d'escriure dos drames, també va redactar dues novel·les, que han quedat inèdites: una en català titulada *Asprors* i una altra en castellà, *Salve Regina*. L'any 1923 *Valldemossines* es va tornar a editar al folletí del setmanari *Sóller*, que el 1928 publicà altres textos breus de la nostra escriptora.³

2. VALLDEMOSSINES

Valldemossines va aparèixer a la Biblioteca Popular de *L'Avenç* l'any 1911. Segons Damià Ferrà-Ponç, el llibre és: *un aplec de descripcions paisatgístiques, divagacions històriques i proses narratives*. [...] *La tímidesa de l'autora l'aboca a un sentimentalisme ensucrat i idealista en les visions camperoles. És un pas endarrera respecte als esforços dels*

* Aquest article forma part del treball *La narrativa a Mallorca de 1900 a 1936*, que va rebre un ajut de la Institució de les Lletres Catalanes per a propostes d'investigació sobre moviments, obres i autors de la literatura catalana contemporània en la convocatòria de 1989.

1 A *Feminal* va publicar els relats: *Le papillon et le bourdon*, núm. 29 (29-VIII-1909), p. 12-14; *Hosanna*, núm. 36 (27-III-1910), p. 17-19; i *Oli i olives*, núm. 37 (24-IV-1910), p. 12-13. Els dos darrers foren recollits a *Valldemossines*.

2 Coloma ROSSELLÓ: *Valldemossines*, Barcelona, Biblioteca Popular de "L'Avenç", 1911. Citam segons aquesta edició, tot indicant entre parèntesi el nombre de la pàgina.

3 Es reedità *Le papillon et le bourdon* i els relats *Betina* (*De les memòries d'un prudent*) i *La tia Sonsoles*.

escriptors esmentats [Joan Rosselló de Son Forteza i Salvador Galmés]. Això i la seva modesta qualitat ens expliquen l'oblit que ha caigut sobre aquesta escriptora...⁴ Tanmateix no podem estar totalment d'acord amb aquestes informacions. En primer lloc, perquè l'obra de Coloma Rosselló és contemporània de la de Joan Rosselló i de Salvador Galmés i, per tant, no la podem considerar un pas endarrera. En tot cas és una obra menys recixida, però que també intenta aportar algun element nou a la nostra narrativa a partir de la imitació del ruralisme tràgic que, a la manera de Víctor Català, aleshores estava de moda. En molts dels seus textos hi ha una visió de l'ésser humà i de les relacions personals no gens idealitzades. Per altra part, la idealització es produeix sobretot quan Coloma Rosselló es refereix a la natura i, en aquest sentit, s'avança a la prosa paisatgística de l'Escola Mallorquina, que dominarà els decennis següents.

Valldemossines és dedicat a l'Arxiduc Lluís Salvador. La dedicatòria palesa la necessitat d'expressar mitjançant la literatura les vivències del paisatge i del món valldemossí, fet que ambdós escriptors comparteixen: *És impossible passar un any a Valldemosa sense exterioritzar s'entusiasme que inspira sa grandiositat d'aquest país* (p. 7). La introducció del llibre és força significativa: serveix per posar en relleu que el lector hi trobarà aspectes desagradables, tal com marca la moda (...en algunes escenes m'he deixada llanegar empesa per sa corrent actual...; p. 9). Per això subratlla que no està d'acord amb les accions que fan els personatges i demana que el lector discerneixi entre ella i els seus relats: *No me judiqueu pes meus escrits* (p. 9). Es tracta d'un advertiment fet per prudència, necessari sobretot pel fet d'esser l'autora una dona, semblant a aquells amb què Víctor Català també justificava la seva obra. Així, en el pròleg a *Omrívoles* (1904) l'escriptora de l'Escala excusava la cruesa dels seus relats per una tendència innata a mirar la realitat pel costat negre i desagradable:

*El cor humà és com una casa a quatre vents: per tres hi dona ara el sol, ara l'ombra, però el quart està reservat a l'ombra exclusivament. Els que guaiten pels primers veuen quadres alegradors, sadolls de vida: no tenen taques fortes, perquè fins i tot les notes fosques hi són assoleiades i calentes de les plenes resplandors. Mes, qui se'n va a guaitar pel darrer costat topa amb visions ombrívoles, d'ombra freda, verge de passats anorreaments [...] Jo, quan vaig començar a guaitar a través de mon cor les coses del món, vaig ensopegar-me a fer-ho per la quarta banda.*⁵

I en una carta a Joan Maragall el 19 de febrer de 1903 Víctor Català revelava que, en bona mesura, l'origen de la seva creació radicava un instint de rebel·lia davant les injustícies de la societat: *Jo, de tots mos dolors, ne trec més vigoritzat un secret impuls de protesta i més definida la tendència a l'acció enrunadora, que és potser lo que constitueix lo subsòl de mon caràcter.*⁶

La introducció d'elements forts en el relat, tal com insinua Coloma Rosselló a la nota *S'autora an es lectors*, potser també es pot deure al desig d'arribar a un públic més ampli, com és l'acostumat a llegir les cròniques de successos dels diaris: *S'ha d'escriure per tots es gusts, i desgraciadament si és fat, no sol agradar a sa majoria. Això no vol dir que sa sal que -y ha -u faci més mengívól* (p. 9). No oblidem les relacions existents entre literatura i realitat en bona part dels narradors de l'època, des de Narcís Oller fins a Víctor Català mateixa. Coloma Rosselló subratlla que els personatges són totalment inventats, tot i que els llocs on succeeix l'acció siguin reals, de la qual cosa es pot deduir una preeminència de l'ambient sobre els personatges que potser amaga un deix de determinisme.

⁴ Damià FERRÀ-PONÇ: "Els escriptors i el turisme", *Lluc*, 607 (octubre 1971), 29-30.

⁵ Víctor CATALÀ: "Als llegidors", pròleg a *Omrívoles* dins *Obres Completes*, Barcelona, Editorial Selecta, 1972, 558.

⁶ Víctor CATALÀ: "Epistolari" dins *Obres Completes*, 1988.

Finalment, assenyala que el seu llibre és una espècie de catarsi que li ha servit per alliberar-se dels propis fantasmes: *aquest llibret és fruit d'una mala anyada, ha tengut grosses encontrades; però ha estat una valvula que ha alleugerat es cervell de molta malura* (p. 9).

El volum consta de nou textos força diferents, fins i tot des del punt de vista genèric. L'únic que els dóna unitat és el lloc on transcorren o del qual parlen: el poble i l'entorn de Valldemossa. L'element comú més destacable és la fascinació pel paisatge. Però també s'hi observa un cert feminisme moderat, que defensa el paper de la dona dins la societat, tot i que no qüestiona la superioritat social de l'home, indiscutible en aquell temps.

El primer relat, titulat *Hosanna!*, ens presenta dos protagonistes contraposats: Catalina, jove bella que té vocació religiosa, i Jordi, un pescador irreverent i ateu, per al qual *no y ha més Déu que la mar, es vi i ses dònens guapes* (p. 11). Els personatges són molt tòpics, gairebé clixés de l'època, i tant el tema religiós com l'amorós hi són analitzats amb molta superficialitat. Al final s'observa la intenció moralitzadora de Coloma Rosselló, que li fa acabar la història feliçment: l'amor salva Jordi de la mala vida.

D'actualitat realment és un article sobre el sojorn de George Sand i Chopin a Valldemossa. La nostra narradora reconeix que *Un hivern a Mallorca* conté un fidel retrat del paisatge valldemossí, però discrepa de la manera com Sand va presentar la gent del poble. Per exemple, nega que els pagesos els robassin, cosa que atribueix a la voluntat de l'escriptora francesa de venjar-se de la freda acollida que els valldemossins els dispensaren. Per aquest motiu recomana *que llegesquin sa novel·la [Un hivern a Mallorca], però fent es sord, això és, passant per alt es poc favor que mos fa* (p. 21). Tot i això, el tema li suggereix una descripció dels pagesos típica dels personatges modernistes:

*...en general són altius, inospitalaris, inemics dels senyors, que miren amb despreç, negant-los totes ses facilitats d'ostatge; i, sols a bons preus i agraint sa grossa protecció que creuen dispensar, se poren servir d'ells.
És ver, també, que han vist gent de tota classe i van escamats i recelosos* (p. 25-26).

Benaja s'aire i es sol pretén ésser una espècie de rondalla que hauríem de relacionar amb el decadentisme i el simbolisme. Una jove comtessa viu enclaustrada, sense poder sortir fora (és a dir, sense contacte amb la natura) a causa d'una malaltia que ha heretat de sa mare. Hi ha el retrat d'una societat aristocràtica, retratada amb uns certs tons color de rosa. Juntament amb els trets decadentistes s'observen algunes notes deterministes. La jove, vigilada constantment per la seva tia, aprofita un descuit, ocasionat per un petit accident del fill del jardiner, per escapar-se. S'endinsa en la natura, tot produint-se una certa identificació amb ella, però es troba amb un fet insòlit i cruel: *una milana grossíssima, de bec afilat i arpes vinclades, que furiosa, famèlica* (p. 32), intenta devorar un esbart de polls i gallines. Ella defensa l'aviram i així prova que no és cert que la seva vida sigui inútil. El conte té, sens dubte, un cert simbolisme: la natura, tot i la seva cruesa, dóna forces extraordinàries a qui hi està en contacte. És la font de la vida i la força de la llibertat. El conte també podria interpretar-se, des del punt de partida del feminisme, com una metàfora del valor de la dona en la societat.

Foc colgat. (De Palma a Miramar) és un híbrid d'article de viatges i descripcions historicopaisatgístiques mesclades amb una història sentimental. Un matrimoni i els seus amics van d'excursió amb cotxe de Valldemossa a Sóller. El trajecte dóna lloc a nombroses referències històriques (sobretot de personatges relacionats amb Valldemossa, com Jovellanos, Chopin i George Sand, Ramon Llull, Santa Catalina Tomàs, Nicolau Calafat, etc.) i a descripcions paisatgístiques, que es desenrotllen paral·lelament a la trama

sentimental, tampoc no exempta d'un cert moralisme. L'excursió es transforma en una excusa per a les confidències entre les protagonistes, tot tractant el tema de la felicitat conjugal i de l'educació dels fills. Així, s'hi pot observar una certa nota feminista en criticar l'educació i el tracte diferents que reben els homes i les dones per part dels pares:

Quan jo sent sa meva germana que's queixa perquè es seu Jaume es un poc cap lleuger, un calavera, com diu ella, i que na Dolores és massa tímida, despresa de sa familia... poc carinyosa... vaja, m'indigna! Per què ha donat tanta llibertat an es seu fii i tractat as mateix temps amb tant de rigor? Per què ha tengut sempre allunyada a sa seva fia, permetent que rebés es mimos i carícies de ses monges amb més profusió que ses seves? Que vengui a queixar-se a mi de s'ipocresia de sa nina, i des seus temors de veure-la tancada dins un convent... No ·u farà, no: té por que li canti ses veritats» (p. 45).

Justícia del cel i *Justícia de la terra* són els textos que amb més propietat poden considerar-se relats i els que més fàcilment es poden relacionar amb el ruralisme modernista. Es troben en un estil molt proper al de la narrativa de l'època, caracteritzat per personatges i accions tràgiques, que aleshores sovint es designava com a *dramas rurals*, tot adoptant el títol del primer volum de contes de Víctor Català. Es pot considerar que un i altre són les dues cares d'una mateix moneda, ja que proven la tesi de la incapacitat de la justícia humana enfront de la de Déu.

Al primer, *Justícia del cel*, Peretona, una dona de quaranta anys, es casa amb Joan, un *americano* que resulta esser un perdut, i tenen un fill malaltís. Joan s'associa amb un marxant per robar en una possessió, mentre fan creure que han anat a pescar. Després de cometre el robatori, el marxant assassina Joan i fuig, sense que la justícia sigui capaç de relacionar ambdós fets. Quan el fill és major, es lloga a la possessió on el seu pare havia robat. Allí s'enamora de Margalida i fins i tot lloen la pobresa que els ha permès conèixer-se. Un dia els arriba una capsa amb els diners del robatori, enviada per l'assassí que se n'ha penedit poc abans de morir. Un paisatge agrest i convuls, animat per una força còsmica indomable per l'home, serveix de marc idoni a la violència dels personatges:

Tota aquesta costa és brava, amb cada timba que eslaia i penyal que escarrufa. Abaix la mar fa remor poruga, aixecant sabonera amb força brutal: bramula furiosa per entre fantàstiques coves, caus misteriosos de monstres marins. Aquell vespre es mestrall l'avia ulsurada de tal manera, que ses ones, totes caragolant-se, s'empenyien unes amb altres, disputant-se s'arribada per brufar ses barraques des pescadors com injuriosa venjança per veure-se molt sovint dominades per ells, robant-li de dins son insondable fons es pacífics habitants» (p. 51).

Justícia de la terra es troba en una línia semblant, però encara, pel seu final negatiu, accentua els tons negres i el tot tràgic. La senyora Rita, una vella avara i dolenta, té com a acompanyant Calona, filla de Madò Ravell i del sen Guillem, que es queda amb ella també durant les nits. Els pares pretenen que en morir la senyora faci hereva la seva filla. Pere Jaume, un jove que fa d'hortolà en casa de la senyora Rita, pretén aconseguir l'amor de Calona. El pare decideix robar a la vella. Però, quan entra d'amagat a la casa, la senyora se n'adona i fa jeure al seu llit Calona, mentre ella s'amaga. A les fosques el sen Guillem ofega la seva filla, tot creient que és la vella. Després, quan és interrogat per la policia, dóna la culpa a Pere Jaume, però aquest prova la seva innocència. Al final acaben culpant un pobre baldat, que és del tot innocent. L'argument i el tot és força paregut al dels *dramas rurals* de Víctor Català i, fins i tot, hi podríem trobar una certa semblança entre aquest relat i el titulat *Parricidi de Cairés vius*: en ambdós relats es produeix l'assassinat d'una dona i se'n culpa un innocent, però al conte de Víctor Català hi ha un aprofundiment psicològic que no té el de Coloma Rosselló.

En *Una escapatòria* Coloma Rosselló ens mostra la natura com quelcom misteriós i salvatge, impressió que tan sols és fruit de la imaginació de la protagonista, una malalta que té prohibit sortir de casa. Es tracta d'una prosa breu, de caràcter descriptiu, amb un argument molt minso. La narradora-protagonista s'escapa i arriba fins al cementeri, on troba un personatge misteriós: una dona molt pobra, a qui la narradora ajuda. Quan torna a casa el marit la renya per la imprudència comesa. Ella escriu l'aventura i, en llegir-la l'espòs, la perdona.

Triptic consta en realitat de tres històries diferents, que tenen com a nexa comú el paisatge de Valldemossa i l'interès de la narradora per descobrir-ne els secrets. Es divideix en quatre parts: *Vers el cel*, descripció paisatgística, en què identifica natura i idealitat; *Pagesa*, una rondalla de to faceciós narrada per un pagès i que té com a protagonista el rei Sanç; *Mística*, història d'un ermità que resistia les temptacions del diable; i *Profana*, història sentimental que condueix un dels personatges a l'assassinat. La descripció idíl·lica del poble de Deià i dels seus habitants respon a la idealització del paisatge mallorquí, al tòpic de *l'illa daurada*, tan fressat per la nostra prosa d'abans de la Guerra civil:

Deià! ¡Poblet encantador, admiració de touristes, tema de pintors, inspiració de poetes! Verdader betlemet de Nadal rodetjat de montanyes atrevides, comellars plens d'ombra, orts regadius, vegetació esplèndida.

No té carrers ni places: fondals i turons estan brufats de notes blanques i rogenques, albercs de rustics pagesos, d'agradeses atletes de cutis transparent i uis somniadors.

L'iglesia corona una altura central. Es campanar fa guardia a s'umil cementeri de sa vila petita, però gran en magnificència, ermosa, suggestiva, regina adornada d'esmaragda en garlandes de pomposes parres, flairoses llimoneres, oliveres que 's vinclen en convulsions d'agonia de condemnat, fruiters fecons nodrits des regueró de plata que bramula i fa evolucions per dins basses, siquis, solcs d'ortoliça, i per fi se perd fent remor llunyana, omplint es torrent de blanca esciuma dins la mar blava que llepa sa cala encantada, de transparencies sublims; problema difícil per sa paleta de tants i tants d'artistes que han anat a descobrir es secret d'aquella misteriosa reconada.

Sa vista no 's cansa de contemplar bellesa tanta, i amb pena s'aparta des mirador per seguir es camí» (p. 77).

La narradora se sent impotent a l'hora de transmetre als lectors la bellesa d'aquest entorn natural, per a la qual cosa caldria esser *una d'aquelles plomes muiades dins un tinter que rebossi inspiració sublim!* Per a ella, *Tot és poc per ponderar sa magnificència de sa miranda!*, per fer veure sa transparència d'aquelles aigos, d'aquell cel tant blau, mirai de la mar, des pins vellutats que s'inclinen fent cerimoniosa reverència vers el Mediterrà immens... (p. 87).

Finalment, *Oli i olives*, el darrer dels textos de *Valldemossines*, és una prosa que descriu el procés de fabricació de l'oli i la recollida de les olives, amb els elements humans i culturals que l'envolten. De fet, és un text que té ben poc en comú amb la narrativa.

3. Conclusió

En conjunt, l'obra de Coloma Rosselló pateix una sèrie de mancances que en bona mesura expliquen l'excès ressò que la seva obra ha tengut. El llenguatge usat, sobretot en els diàlegs, és sovint massa vulgar, excessivament col·loquial i dialectal, mancat d'elegància i narrativament poc eficaç. A més, sovint li falla la claredat en l'exposició. Els personatges, tot i que estan en una línia molt propera a la del ruralisme modernista, són d'una sola peça i queden poc matisats psicològicament. Sovint exagera el tot popular en els sobrenoms dels personatges i en els seus diàlegs. Tampoc la construcció del relat no sol

esser gaire correcta, encara que en algun moment assaja tècniques d'un cert interès, que escapen de la simple narració en tercera persona. Tot això, a més de la poca continuïtat de la seva obra i de l'escàs ressò que a la Mallorca d'aleshores tenia la literatura escrita per dones, explica que la seva obra avui estigui quasi totalment oblidada.

RESUM

Coloma Rosselló i Miralles (Palma, 1875-1955) fue una escritora mallorquina que en 1911 publicó *Valldemossines*. Libro de relatos breves inspirados en el paisaje y la gente de Valldemosa. En este artículo es analizado subrayando las relaciones que se observan con el ruralismo trágico de Víctor Català y los paralelismos con la *Escola Mallorquina*.

ABSTRACT

Coloma Rosselló i Miralles (Palma, 1875-1955) was a majorcan writer, who published *Valldemossines* in 1911. This book of short stories was inspired by the countryside and the people of Valldemossa. This article analyses this book and studies similarities of "tragic ruralisme" of Víctor Català and the "Escola Mallorquina".